Великий Курфюрст Богоданої Сонцесяйної землі був чоловік упертий. Половину років свого владарювання він провадив криваві війни: спершу з північними сусідами, потім — з південними, а потім з усіма відразу. Того року він п'ятий місяць тримав у облозі чудово укріплений замок на Лісовому мисі. Успіху досягти все не вдавалося, хоч він і поклав там уже половину війська й витратив усі фінанси курфюрства. Хоча формально військом керував не курфюрст — для цього призначалися головнокомандувачі, яких за два роки Великий Курфюрст перебрав із дюжину. Але всі вони не виправдовували його надій, марно клали улюблене курфюрстове військо, а фортеця з обпаленими й вищербленими стінами все височіла собі на мисі під ненависними ворожими стягами на баштах. Звісно, такого не можна було довго терпіти, тож Великий Курфюрст вживав необхідних заходів. Після кожного невдалого штурму він кидав до в'язниці невдаху-головнокомандувача й на його місце призначав іншого.

На початку осені того року сталося так, що хоча б трішки відомих військових начальників у розпорядженні Курфюрста не залишилося — частина з них загинула під мурами замку, а частина опинилась у застінках столичного міста курфюрства. Доля їхня була незавидна, і вони знали про це. Щойно фортецю буде взято, як на честь великої перемоги над північними, південними чи й разом узятими землями вони будуть згодовані голодним вовкам, які, заздалегідь наловлені, вили десь поруч у підземеллях. Чекали на поживу. Зазвичай у той самий час, коли нагорі відбувалася церемонія нагородження переможців, у підземеллях проходило покарання ворогів — зрадників, невмійків, боягузів, недорік з-поміж підданих Курфюрста. Може, й добре, однак, що того літа перемог не було, і хоча кількість ув'язнених через це значно зросла, та все ж вони всі були живі й сподівалися. Бо ж відомо, що людині властиво завжди сподіватися. Навіть коли підстав для того немає жодних.

Після того, як останнього з головнокомандувачів без меча й обладунків кинули в підземелля до його попередників, Курфюрст наказав прислати до нього бібліотекаря Готліба.

Готліб того дня, як і завжди, сидів на вершечку довгої драбини і м'яким воронячим крилом змітав куряву з товстелезних почорнілих фоліантів, якими аж під самісіньке склепіння була напакована вся кімната. Бібліотекар за звичкою піклувався про книги — оберігав від пилу і вологи, від пацюків і пожеж. Через ці свої клопоти він уже багато років не бачив Божого світу і навряд чи міг би сказати, яка пора надворі — весна чи осінь. Він знав багато мов, та над усіма надавав перевагу мудрій латині, якою читав легко й вільно. Правда, від браку світла та від книжкового пилу в нього почали слабшати легені й притуплятися зір. Але він не нарікав на долю й не бажав собі іншої, ніж та, яку мав з милостивої ласки Курфюрста. Отримавши високий наказ, він швиденько зліз із драбини, осідлав старого мула й поїхав до війська, яке вже п'ятий місяць товклося навколо непокірної фортеці.

Надвечір він досягнув Лісового мису і постав перед своїм сувереном.

Та пам'ятна подія відбулась під віковічним дубом, у величезному шатрі, оздобленому стягами й особистими штандартами Великого Курфюрста. Бібліотекар поклонився володареві у самі його ноги, закуті в металеві лати, й почав чекати. Грізний Великий Курфюрст кілька хвилин пронизував його хижим поглядом, неначе гіпнотизував, а потім щось буркнув одному з челядників, які нерухомо товпилися за його спиною. І той голосно обвістив високу волю. Проголошувалося, що палацовий бібліотекар Готліб призначається Головнокомандувачем війська Великого Курфюрста — володаря землі Богоданої і Сонцесяйної. Назавтра зранку розпочинається черговий штурм фортеці, й Головнокомандувачеві належить керувати військом.

Почувши це, втомлений дорогою бібліотекар ледве стримався, щоб не впасти, але про будь-що запитати не наважився. Як і належало

слухняному підданцю, він знову поклонився в ноги і пішов до шатра, куди його супроводили двоє велетенських латників.

Все ж таки він був чоловік розумний, тож спромігся опанувати себе й почав думати про своє нове призначення. Він зроду не служив у війську і не брав участі ні в малих, ні у великих облогах — це робили солдати, свої і найманці-авантюристи, а також їхні воєначальники всіх рангів. Найголовнішим і найбільш кваліфікованим полководцем був, звичайно ж, сам Великий Курфюрст, без якого жодна перемога не могла бути досягнута. Та й не лише перемога. У тій землі багато хто вважав, що навіть сонце сходить і заходить лише з дозволу Курфюрста. Але чому ж його премудрий вибір упав на зовсім не підхожого бібліотекаря — цього вже Готліб зрозуміти не міг. Може, Курфюрст вшанував його за притаманний йому книжковий розум, набутий у бібліотеці, за його глибоке знання латини? Чи, може, за те, що він був нетутешнього походження — його далекі предки колись давно втекли в цю землю з Андалузії. Та як би там не було, Головнокомандувачеві зробилося досить страшно, але трохи й почесно — все ж таки Курфюрстів вибір свідчив про певну довіру до його особи і її людських якостей. А хто в країні не хотів би виправдати високої довіри суверена? Хотів цього й Готліб, палацовий бібліотекар, який несподівано став найвищим військовим начальником.

Вбиратися у брязкітливі металеві лати йому не дуже подобалося — вони були занадто важкі й холодні. Добре ще, що це був неповний комплект — тільки шолом із маскою на обличчя й гартована кольчужна свитина, яку він неохоче натягнув на своє худорляве тіло. У такому вбранні він почувався не вельми зручно, але вирішив терпіти. Він сподівався, що ввечері його прикличе до себе Великий Курфюрст, але той не покликав. Замість пишного шатра Готліба відвели до старого намету каптенармуса, де на якійсь рядюжці він спробував заснути. Та марно. Бо ж він мав перед собою сумний досвід своїх попередників, який не міг його не турбувати. Але він сподівався. Людині, навіть коли вона стає Головнокомандувачем, все ж властиво трохи сподіватися.

Перший бойовий день для нього розпочався на світанку, коли бойові легіони панцерників, латників, лучників і осадників почали свій рух у напрямку замку. Декотрі колони йшли навпростець, інші — в обхід чи займали свої місця у резерві. Великий Курфюрст був гарно напрактикований у військовій науці й знав, що і як слід робити. Інша річ, що у війську не завжди були гідні виконавці його геніальних розпоряджень. Хоча й дуже старалися. Ще затемна викотили на позиції громіздкі катапульти, витягли довжелезні, плетені з лози грубі канати — для прикриття військ. На світанку тягали до них важезні каменюки, бо не встигли натягати вночі. За такий непорядок Великий Курфюрст наказав відтяти голову Головному катапультмайстрові, що й було негайно виконано у його, Курфюрстовій, присутності. Ту голову потужна катапульта вистрелила понад стіни фортеці, даючи тим самим останній сигнал до штурму.

Бібліотекар-головнокомандувач Готліб стояв позаду, за спинами Курфюрстових радників, на зручному пагорбі віддалік фортеці. Усіх поглинало захопливе видовище, яке розгорталось попереду. Особливо вражала фортеця, яку Головнокомандувач побачив уперше. Могутні, похилі досередини мури з сірого граніту, зміцнені на кутах широкими круглими вежами з незліченною кількістю шпарин-бійниць, так само бійниці були і в мурах. Нагорі, поміж зубами-амбразурами, виднілися голови оборонців фортеці, проклятих ворогів Великого Курфюрста. Внизу чорніли калюжі від жахливого "грецького вогню", у яких валялися кам'яні ядра, що повідскакували від стін, і обгорілі трупи тих, котрі лізли, та не долізли на мури, хоча й подолали широкий рів, колись заповнений водою, а сьогодні вже сильно обмілілий — видно, у фортеці бракувало води. Незважаючи на героїзм війська й особисту присутність Великого Курфюрста, над усіма сімома вежами замку, як і раніше, метелялися на вітрі сині з косими хрестами стяги нескорених хоругов.

Коли почався штурм, до Головнокомандувача підскочив хтось зі свити володаря й нервово викрикнув: "На штурм!" Головнокомандувач трохи здивувався такому лаконічному наказові і з довжелезним мечем у руці поплентався назустріч колотнечі. Відійшовши від пагорба, він

лякливо озирнувся назад і почав потрохи несміло повертати убік, в обхід фортеці, бо йти у самісіньке пекло було страшнувато. А там, попід стінами замку, на всю гуркотіло і гриміло, гуло й тріскотіло — димом заволікало мури, вежі і небо, — так що там вже й небагато можна було розгледіти. Головнокомандувач усе звертав і звертав широким лугом, його ніхто не зупиняв і не повертав, хоча Курфюрст зі свого пагорба, звісно ж, усе бачив. Значить, він діє правильно, підбадьорив себе Головнокомандувач. Врешті він знайшов, мабуть, найкращу місцину, де й не було дуже страшно, і водночас недалеко до фортеці, і звідки її мури було видно збоку аж до самої затоки. І тут він угледів, що флангова шерега латників залягла зовсім близько від рову — щільні їхні ряди рівненько припали до трав'яного покриву, а з фортечних мурів на них летіли хмари арбалетних стріл і ядер із мортир-катапульт. Від кутньої вежі покотилося кілька палаючих (мабуть, "грецьким вогнем") коліс, які, набираючи похилим лугом швидкості, загрожували зім'яти там увесь фланг латників. Мабуть, їм треба було втікати, подумав Головнокомандувач і тут-таки схаменувся від свого не зовсім, мабуть, військового мислення. Саме тоді він розгледів у мурі фортеці щось подібне до невеличкої арки з дверцятами й подумав, що там можна було б гарно сховатися. Бо стріли, і ядра, і навіть окріп із вежі його б там не дістали. Тож він почав рукою вказувати латникам на ту невидиму для них арку, подаючи знак, де можна врятуватися. Мабуть, для такого маневру існувала відповідна військова команда, але Головнокомандувач іще не знав жодних військових термінів, тож робив так, як колись у дитинстві на паші, вказуючи на овечку, яка відбилась від отари. І диво — його зрозуміли, хоча очевидно: коли захочеш жити, то зрозумієш і незбагненне. А латники усі хотіли жити.

Спершу крайні з них, а потім і всі інші кинулись у рів, видряпались на його протилежний бік і, продершися крізь колюче терня, зачаїлись у ніші. Ніша була невелика, проте вмістила їх усіх, і тепер вони стояли там тісненько, мабуть, чекаючи наступної команди. Тоді він підвівся і, ледве долаючи у собі страх, пошкутильгав туди, до них. Яку команду їм віддати, він не знав, у нього не було для них жодних команд. Але він

уже почав боятися, що, може, з лугу скомандував їм щось не так, і його може покликати до себе швидкий на розправу Курфюрст.

Звісно ж, Курфюрста він боявся більше, ніж тих, на стіні. Ті були десь там, високо, а Курфюрст за півмилі позаду й міг дістати його у будь-який момент.

Він щасливо досягнув рову й неподалік від кутньої вежі скотився з його крутавого берега. Щоб легше було вибиратися, скинув з голови громіздкий шолом, який до всього ще й заважав дивитися по боках, і вже хотів відчепити й покинути довгого незграбного меча. Та подумав, що Головнокомандувачеві, мабуть, належиться все ж таки бути при зброї. Збоку, позаду й довкола гриміла й палала облога — диміли стіни, попід стінами щось горіло, — невідомо, хто кого палив: штурмовики обложених чи обложені штурмовиків. Вибратися з рову йому допомогли латники, опустивши задля того два списи, тож він також щасливо досягнув тієї рятівної ніші. Тут, однак, уже зчинилася якась штурханина, яка спершу викликала у нього мимовільний протест: навіщо штовхатися, краще б сиділи собі тихо, доки їх ніхто не чіпає. Але то все були професійні солдати, яким не хотілося сидіти тихо — їм була потрібна перемога як винагорода за страх і страждання. Незважаючи на смертельну загрозу, вони все ломилися до перемоги, аж доки двері тієї ніші не впали досередини, у якесь кам'яне подвір'я. По тих дверях латники увірвались у ніким не захищені тили фортеці.

Що і як відбувалося далі, Готліб розумів слабо, відчуваючи себе неначе уві сні. Вони кудись бігли, когось рубали мечами. Невдовзі назустріч їм вискочили оборонці замку в пурпурових накидках, і його ледь не посікли кривими шаблями — слід подякувати латникам, які закололи списами тих, із шаблюками. Потім він видряпувався разом з усіма по стрімких кам'яних сходинах вежі. Впав і ледь не покотився долу. Але й тут його врятували солдати Курфюрста, підняли, підтримали, і невдовзі він опинився на самому вершечку тієї кутньої вежі, яку нещодавно розглядав із горбочка на лузі. Тут латники вже ламали держално з синім прапором. Крізь дим і куряву він визирнув на

луг і аж здивувався, як гарно було видно там усе Курфюрстове військо — шеренги латників і лучників, скупчення легких і важких катапульт, дерев'яні щити на колесах і довгі тарани, з якими бігли вояки. Тепер вони всі там заворушилися жвавіше, мабуть, угледівши їх на вежі, у шеренгах щось закричали, заревли — обурено чи захоплено, звіддалік розібрати було неможливо. Але їхній головний важкий таран "Матильда" вже поволі котився до центральної брами, аби зробити те, чого вони не могли зробити раніше. За кілька хвилин десь під мурами фортеці протяжно й важко бухнуло — це завалилася головна брама й до фортеці увірвалися перші сотні Великого й Славного Курфюрста, володаря Богоданої Сонцесяйної землі. А ще через недовгий час він, Головнокомандувач того війська, серед інших спітнілих, закіптявілих, скривавлених вояків зустрічав у брамі свого Курфюрста й лише боявся, аби той не покарав його за покинутого у рові шолома. Збігати по нього він досі не мав можливості.

Великий Курфюрст в'їхав до підкореного замку на важкому білому коні, аж до хвоста вкритому білим із золотим шитвом простирадлом. Його лейб-охорона також уся була на білих конях, у блискучих білих латах. Латники і лучники своїми криками захвату й відданості вітали володаря, і він, Головнокомандувач, також разом з усіма кричав "гох!" Але саме тоді Готліб відчув, як солдати з перших рядів звертають погляди на його лисувату непокриту голову, за ними це почали робити інші вояки, і вже незрозуміло було, кому вони гукають і б'ють списами в щити — Великому Курфюрстові чи Головнокомандувачу. Мабуть, і Головнокомандувачеві також. Недавньому бібліотекареві зробилося трохи ніяково від тієї уваги, а потім вже й страшнувато,— але що він міг удіяти. Він був чоловік освічений, до того ж, трохи по-лицарськи вихований, тож уклонився громаді. Може, саме того й не слід було робити — виховання не завжди йде на користь людині. Інколи може й зашкодити.

Решту того дня і всю наступну ніч славетне переможне військо, як йому й належалося, грабувало підкорену фортецю: тягало з покоїв майно, зброю, посуд; господарювало у численних замкових підземеллях,

де знайшлося чимало вина. Головнокомандувач, який не дуже полюбляв вино, цього разу був змушений випити і, здається, випив більш ніж треба — так його підохочували солдати. Декотрі напідпитку доводили, що саме він підказав їм правильний шлях штурму, а інакше вони б товклися тут до зими. Якось нарешті відкараскавшись від п'яної солдатні, він заліз у тернину під фортечним муром, важко виблював там і потім нарешті заснув. Розбудили його аж над ранок, як почалося вишикування війська. Котрийсь латник зауважив його ноги, що стирчали аж на стежку з гущавини, і штрикнув їх легенько списом, аби перевірити, чи живий. Виявилося, що живий. Головнокомандувач поволі підвівся, і його повели до свити Великого Курфюрста, котрий, як і раніше, не промовив жодного слова, немов і не зауважив його.

Таким чином, останній бастіон ворогів на сході був підкорений, довга й тяжка війна закінчилася. Підпаливши рештки розграбованого замку, військо поверталося до свого міста — до столиці Богоданої і Сонцесяйної землі. Попереду всього війська, колони якого розтятися на п'ять миль, їхав верхи Великий непереможний Курфюрст, за ним — особиста охорона, і позаду — Головнокомандувач, недавній бібліотекар Готліб. За втрату шолома йому не докоряли, і він думав, де йому відшукати свого мула, на якому він сюди приїхав, бо прегарну білу кобилу, на якій він їхав зараз, мабуть же, відберуть у місті. Звісно, на кобилі він виглядав гарніше, ніж на старому мулі. У його серці вже непомітно поселився гонор, і йому здавалося, що він таки заслужив якесь особливе право. Ті з вояків, які були ближчі до нього, час від часу обдаровували Головнокомандувача теплими поглядами або навіть і вітали піднесеною догори рукою з мечем. Це дуже зігрівало не вельми славолюбне серце бібліотекаря, і він думав собі: а що ж іще буде у місті, як вони прийдуть туди з перемогою! Може, і справді Великий Курфюрст призначить його керувати військом — взагалі-то, він був би не проти. Військова справа несподівано починала подобатися йому, і він уже трохи сприкрено згадав про свою бібліотеку з її пацюками й пилюгою. Дійсно, зовсім інша справа війна!

Скільки страху, але скільки й радості! Скільки гострих відчуттів, а головне — вдячності війська! Народної любові, і, може, навіть прихильності самого володаря Богоданої землі.

Правда, його трохи тривожило затяте мовчання Великого Курфюрста, який начебто не бачив, не розумів, яку роль в останній облозі відіграв його новопризначений Головнокомандувач. Але ж він сам, Головнокомандувач, нагадувати про це володареві не буде, він же всього-навсього підданий. Курфюрст має сам усе зрозуміти й поцінувати. І коли він досі цього не зробив, то, мабуть, тому, що дуже зайнятий. Хіба у нього лише один цей клопіт — Головнокомандувач? Онде скільки справ із військом, полоненими, які довжелезною колоною плентали за переможцями. І ще, зітхнувши, він подумав, як не пощастило його попередникам, котрі ниділи тепер у міських підземеллях. Ну, але що ж — кожному своє, як написав колись стародавній поет, а ще до нього це стверджувала Біблія. Мабуть, як не сьогодні, то завтра ті невдахи будуть роздерті вовками. Нещаслива доля тих вояків трохи не витиснула сльози з очей їхнього вдатнішого наступника.

Щойно він відігнав від себе цю прикру думку, як Великий Курфюрст попереду спинив коня. За ним зупинилась і вся колона піших і кінних, лучників і латників і всіх інших, разом із полоненими. Курфюрстів почет збочив з курного шляху під дуби на придорожньому пагорбі. Чи не на відпочинок? — подумалось Головнокомандувачеві. У затінку велетенських дубів це було б не надто доречно. Та, здається, ні. Тут і йому подали знак під'їхати наперед, що він і зробив, не вельми вправно керуючи важкою на ходу кобилою. Перед Курфюрстом, котрий, як і раніше, сидів на коні, належало спішитися, і він зіскочив долу, ледве втримавшись на замлілих ногах. Він не знав, що зараз буде, але був готовий виконати будь-яку команду володаря.

От тільки Курфюрст нічого не командував, а з кам'яним обличчям продовжував сидіти на білому огирі. Замість нього почав промовляти віщун, який мав луджене горло й під час облоги та в поході передавав

Курфюрстові команди. Уважно слухаючи віщуна, Головнокомандувач не одразу й збагнув, що це він? Про кого він? Виявляється, про нього, про Головнокомандувача. Начебто він недбало командував облогою, внаслідок чого військо зазнало невиправдано великих втрат, цілий день не могло досягнути успіху, і за це злочинство Великий Курфюрст карає Головнокомандувача відрубанням голови. "Слава великому військові Богоданої Сонцесяйної землі!" — завершив віщун, і всі вояки дружно ревнули "гох!", що означало згоду, захват і схвалення.

Коліна у недавнього бібліотекаря підломились, він повалився на м'якеньку травичку під дубом, але дужі руки миттю підхопили його і кинули під ноги володареві. Штатний військовий кат у широкому шкіряному фартусі витягнув зі шкіряних піхов широкого меча з викарбуваним на лезі гаслом. "Bibe sanguinem!" — устиг прочитати неборака любою йому латиною, перш ніж кат одним вправним ударом відділив лисувату голову Готліба від його кощавого тіла. Військо при цьому знову гримнуло "гох!" Великий Курфюрст підвівся у стременах, аби його можна було вгледіти віддалік, і щоб усі до останнього лучника збагнули, хто забезпечив їхню перемогу. Щоб не було жодних сумнівів, Курфюрст ще й повернувся туди-сюди на два боки — криками схвалення і брязкотінням мечів об щити легіони привітали його божественне право на істину і справедливість. Слова про справедливість були викарбувані на його прикрашеному гербом щиті. Крики "слава переможцеві!" супроводжували його всю дорогу до самого міста.

Під ті крики він, щасливий і втомлений, в'їхав надвечір попід міську браму. У місті привітання повторилося з іще більшим завзяттям і тривало до полуночі.

Народ завжди любить вітати переможців.